

DAILY ASSAM

কৈশোৰ কাল আৰু ইয়াৰ উপযোগী শিক্ষা

ড° স্বৰ্ণলতা দাস

পাঠটো নিৰ্বাচন কৰাৰ উদ্দেশ্য :

সোণালী শৈশৱ কালৰ সহজ-সৰল গতিৰ পৰিৱৰ্তে এটি কিশোৰ বা কিশোৰী কৈশোৰ কালত সন্মুখীন হয় তেওঁৰ শাৰীৰিক, মানসিক, আৱেগিক, সামাজিক আৰু নৈতিক ক্ষেত্ৰত নানা জটিল পৰিৱৰ্তনৰ। এই কালছোৱা অতি সংকটময় কাল অৰ্থাৎ ধুমুহা আৰু পীড়নৰ সময়। এই সময়ত ল'ৰা-ছোৱালীৰ দ্ৰুতগতিৰ পৰিৱৰ্তনসমূহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ পৰিৱেশ আৰু উপযুক্ত শিক্ষাৰ প্ৰয়োজন। অন্যথা জীৱনৰ গতিত নানা খেলি-মেলিৰ সৃষ্টি হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। কৈশোৰ কাল হৈছে নৱজাগৰণৰ কাল। অফুৰন্ত শক্তিৰ বিকাশে এজন কিশোৰক নতুন দিশৰ উন্মোচন কৰিবলৈ দিয়ে। কৈশোৰ কালৰ শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা উপযুক্ত হোৱাটো নিতান্ত প্ৰয়োজন। কৈশোৰ কালত কেনে ধৰণৰ শিক্ষা দিয়া উচিত তাক জানিবলৈ পাঠটো যুগুতোৱা হৈছে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিৰ্দিষ্ট নিৰ্দেশনা অনুসৰি এই পাঠ যুগুত কৰা হৈছে।

লেখক পৰিচিতি :

১৯৪৯ চনত জন্ম হোৱা ড° স্বৰ্ণলতা দাসে কৰ্মজীৱনৰ পাতনি মেলে এগৰাকী অধ্যাপিকা হিচাপে। প্ৰথমতে তেওঁ গুৱাহাটীৰ সন্দিকৈ ছোৱালী মহাবিদ্যালয়ত কিছু বছৰ শিক্ষকতা কৰি পিছত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষা

বিভাগত অধ্যাপিকা ৰূপে যোগদান কৰে। উচ্চতৰ মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষা বিষয়ৰ পাঠ্যপুথি ৰচনাত জড়িত ড° দাসৰ কুৰিখনতকৈ অধিক গৱেষণা পত্ৰ ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পত্ৰিকাত প্ৰকাশিত হৈছে।

মূল পাঠ :

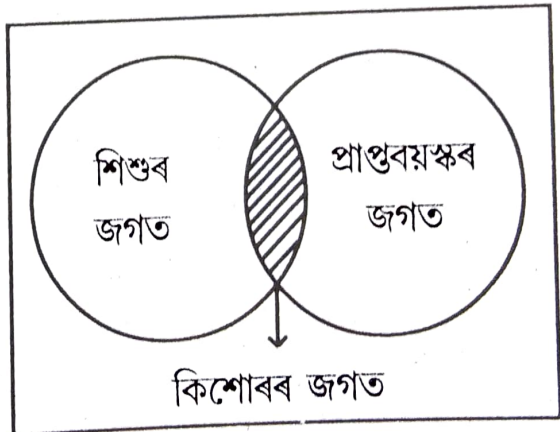
মানৱ জীৱনৰ কৈশোৰ কালক এক ৰূপান্তৰৰ কাল বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। সোণালী শৈশৱ কালৰ সহজ-সৰল গতিৰ পৰিৱৰ্তে এটি কিশোৰ এই কালত সন্মুখীন হয় তেওঁৰ শাৰীৰিক, মানসিক, আৱেগিক, সামাজিক আৰু নৈতিক ক্ষেত্ৰত নানা জটিল পৰিৱৰ্তনৰ। সেয়েহে কৈশোৰ কাল সম্পৰ্কে নানা জনৰ নানা মত। কিছুমানৰ মতে এই সময়খিনি হ'ল ধুমুহা আৰু পীড়নৰ সময়। এই সময়ত হোৱা দ্ৰুতগতিৰ পৰিৱৰ্তনসমূহ নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ পৰিৱেশ আৰু উপযুক্ত শিক্ষাৰ অতি প্ৰয়োজন। নহ'লে সেই ধুমুহাই জীৱনৰ গতিত জটিলতাৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। আনহাতে, অইন এটা মতবাদ অনুসৰি কৈশোৰ কাল হ'ল জীৱনৰ নৱজাগৰণৰ সময়; বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত হোৱা বিকাশৰ অফুৰন্ত শক্তিয়ে এটি কিশোৰক জীৱনৰ ন ন দিশ উন্মোচন কৰিবলৈ সুযোগ দিয়ে। এই দুই ভিন্নমুখী মতবাদৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত কৈশোৰ কালৰ শিক্ষাই সমগ্ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থান পোৱাটো স্বাভাৱিক।

কৈশোৰ কালৰ সময়সীমা হ'ল—বাল্যকাল আৰু প্ৰাপ্তবয়স্কৰ মাজৰ সময়ছোৱা। ই বয়ঃসন্ধি কাল হিচাপেও পৰিচিত। সকলো জীৱৰে বৃদ্ধি আৰু বিকাশ এক অবিৰত, অন্তহীন প্ৰক্ৰিয়া। মানৱ জীৱনো তাৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। কিশোৰ-কিশোৰীৰ ক্ষেত্ৰত পৰিলক্ষিত হোৱা পৰিৱৰ্তন, বৈশিষ্ট্যসমূহলৈ লক্ষ্য কৰি ১০-১১ বছৰ বয়সৰ পৰা ১৮-১৯ বছৰ বয়সৰ সময়খিনিকে সচৰাচৰ কৈশোৰ কাল হিচাপে চিহ্নিত কৰা হয়। অৱশ্যে লিংগভেদে, ব্যক্তিভেদে বা জলবায়ুৰ তাৰতম্য অনুসৰি উপৰোক্ত সময়সীমাৰ তাৰতম্য হ'ব পাৰে। সেয়েহে ল'ৰাতকৈ ছোৱালীৰ, শীতল জলবায়ুৰ দেশতকৈ গৰম জলবায়ুৰ দেশৰ শিশুৰ ক্ষেত্ৰত কৈশোৰ অৱস্থাপ্ৰাপ্তি আগতীয়া হয়।

জীৱনৰ নৱজাগৰণস্বৰূপ কৈশোৰ কালৰ বাবে আমি কেনে ধৰণৰ শিক্ষা নিৰ্ধাৰণ কৰিম? কিয়নো শিক্ষা হ'ল স্নেহৰেই অন্য এক প্ৰকাশ। শিক্ষাৰ জৰিয়তে শিশু, কিশোৰ-কিশোৰী আৰু যুৱক-যুৱতীক আমি সমাজখনলৈ আদৰি আনো সমাজৰেই এক অবিচ্ছেদ্য অংশ হিচাপে। অৱশ্যে তাৰ বাবে তেওঁলোকেও প্ৰয়োজনীয় যোগ্যতা প্ৰদৰ্শন কৰিব পাৰিব লাগিব।

কৈশোৰ কালৰ যথোপযোগী শিক্ষাৰ কথা আলচ কৰাৰ আগতে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মাজত পৰিলক্ষিত হোৱা পৰিৱৰ্তনসমূহৰ বিষয়ে আমাৰ এক সম্যক ধাৰণা থকাটো প্ৰয়োজন। মনোবৈজ্ঞানিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা কৈশোৰ কালে জৈৱিক, মানসিক, আৱেগিক আৰু সামাজিক ক্ষেত্ৰৰ পৰিপক্বতাৰ কথাৰ সূচায়। এই ক্ষেত্ৰত শাৰীৰিক বা জৈৱিক পৰিৱৰ্তনসমূহ যিমান স্পষ্টভাৱে পৰিলক্ষিত হয় মানসিক বা সামাজিক গুণসমূহ নহয়; কিন্তু বিকাশৰ প্ৰতিটো ক্ষেত্ৰত ইটোৰ লগত সিটোৰ এক সম্পৰ্ক আছে। আনহাতে, মানৱ জীৱনৰ বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ কাল হিচাপে বিবেচিত হোৱা কৈশোৰ বা বয়ঃসন্ধি কালৰ বহুবোৰ বৈশিষ্ট্য আন কোনো স্তৰতে দেখা নাযায়।

শিশুৰ জগত আৰু প্ৰাপ্তবয়স্কৰ জগত—এই দুখন জগতৰ সংযোগী হ'ল কৈশোৰ কাল। কিশোৰৰ জগতখনত সেয়েহে শৈশৱৰ কল্পনা আৰু প্ৰাপ্তবয়স্কজনৰ বাস্তৱ উপলব্ধি পৰিলক্ষিত হয়। এই দুয়োৰে সন্ধিক্ষেত্ৰত কৈশোৰ কাল হৈ পৰে জীৱনৰ জটিলতম তথা গুৰুত্বপূৰ্ণ সময়।

শাৰীৰিক বিকাশ : কৈশোৰ

কালৰ দ্ৰুত শাৰীৰিক বিকাশ সহজেই লক্ষণীয়। যৌৱন প্ৰাপ্তিৰ লগে লগে হোৱা জৈৱিক পৰিৱৰ্তনে ল'ৰা-ছোৱালীৰ দেহৰ বিভিন্ন অংগৰ আকাৰ, ওজন, দৈৰ্ঘ্য বৃদ্ধি কৰাৰ লগে লগে নাৰী-পুৰুষৰ দেহৰ গঠনৰ পাৰ্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। প্ৰজনন ক্ষমতাপ্ৰাপ্তি কৈশোৰ কালৰ এক প্ৰধান বৈশিষ্ট্য আৰু তাৰ ফলত

শৰীৰৰ বিভিন্ন পৰিৱৰ্তন, কণ্ঠস্বৰৰ পৰিৱৰ্তন আদিয়ে দেখা দিয়ে। এই অভাৱনীয় পৰিৱৰ্তনসমূহে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনলৈ আত্মসচেতনতাৰ ভাৱ আনি দিয়ে, যিটোৱে অনাহক লাজ, ভয় বা উৎকণ্ঠাৰ সৃষ্টি কৰে।

বিপৰীত লিংগকামিতা কৈশোৰ কালৰ আন এক প্ৰধান বৈশিষ্ট্য। কিশোৰ-কিশোৰীয়ে বিপৰীত লিংগৰ প্ৰতি আসক্তিবৰ ভাব অনুভৱ কৰে। প্ৰকৃততে আমাৰ দেহত থকা অন্তঃস্ৰাবী গ্ৰন্থিসমূহৰ নিঃসৰণৰ ফলস্বৰূপে হোৱা জৈৱ-ৰাসায়নিক প্ৰক্ৰিয়াৰেই এই ফল। এই প্ৰক্ৰিয়াত দেহৰ যৌন গ্ৰন্থিসমূহ সক্ৰিয় হৈ উঠি কিশোৰক যৌৱনৰ অফুৰন্ত শক্তিৰ অধিকাৰী কৰি তোলে। এই শক্তিক সুপথে পৰিচালিত কৰিব পাৰিলে কৈশোৰত দেখা দিয়া বহুবোৰ সমস্যাৰ পৰা হাত সাৰিব পাৰি।

মানসিক বিকাশ : কৈশোৰ কালছোৱাত মানসিক শক্তিবোৰ বিকাশ পূৰ্ণগতিত হয়। মানসিক শক্তি মানে হ'ল—বুদ্ধি, বিমূৰ্ত চিন্তনৰ ক্ষমতা, যুক্তিশক্তি, বিভিন্ন দিশত আগ্ৰহ আদি। কৈশোৰৰ আৰম্ভণিতে যদিও বৌদ্ধিক বিকাশৰ গতি কিছু হ্রাস পায়, শেষৰ পিনে ই দ্ৰুতগতি লয় আৰু কৈশোৰৰ শেষত বৌদ্ধিক ক্ষমতাই চৰম উৎকৰ্ষ লাভ কৰে।

আনহাতে, শৈশৱ কালৰ অনুকৰণ-শিক্ষাৰ সলনি নিজৰ বিচাৰ-বুদ্ধিৰে যুক্তিসংগতভাৱে চিন্তা কৰিব পৰা শক্তিবোৰ বিকাশ হয় এই কালছোৱাতেই। মূৰ্ত চিন্তাৰ বিপৰীতে বিমূৰ্ত চিন্তনৰ ক্ষমতা কৈশোৰ কালৰ এক বৈশিষ্ট্য, যিটোৱে স্বাধীন আৰু মৌলিক চিন্তাধাৰাৰ বিকাশত যথেষ্ট অৰিহণা যোগায়। এক কথাত ক'বলৈ গ'লে, জীৱশ্ৰেষ্ঠ মানুহৰ ভিন ভিন মানসিক ক্ষমতাৰ পূৰ্ণ বিকাশ ঘটে এই কৈশোৰ কালতে।

আৱেগিক বিকাশ : কিশোৰ-কিশোৰীৰ আৱেগিক দিশৰ বিকাশ পূৰ্ণতম বুলি ক'ব পাৰি। আৱেগ-অনুভূতিৰ অত্যধিক প্ৰৱণতাৰ ফলত বহু ক্ষেত্ৰত তেওঁলোকৰ জীৱন সম্পূৰ্ণভাৱে আৱেগে পৰিচালিত কৰে। আৱেগৰ পূৰ্ণতম বিকাশে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনোজগতত আলোড়ন সৃষ্টি কৰে; যাৰ ফলত তেওঁলোকৰ মন হৈ পৰে কেতিয়াবা অতি আশাবাদী আৰু কেতিয়াবা অতি

নিৰাশাবাদী। আশা-নিৰাশাৰ দোমোজাত পৰি বহু সময়ত বহুতৰে অন্যৰ লগত মিলিব নোৱাৰা সমস্যাই দেখা দিয়ে। সুস্থভাৱে নিজৰ মনক পৰিচালিত কৰিব নোৱাৰি বহু সময়ত কিশোৰ-কিশোৰী হৈ পৰে বিদ্রোহী মনোভাৱাপন্ন। পৰিয়ালৰ প্ৰতি, সমাজৰ প্ৰতি নেতিবাচক মনোভাৱ পোষণ কৰা এনে কিশোৰ-কিশোৰীক সময় মতে সুশিক্ষা দিব নোৱাৰিলে সৃষ্টি হয় অপৰাধপ্ৰৱণতা।

সামাজিক বিকাশ : কৈশোৰ কালৰ সামাজিক বিকাশ এক লেখত ল'ব লগীয়া বিষয়। দলীয় মনোভাৱৰ লগতে সহমৰ্মিতাৰ উন্মেষ হয় এই কালছোৱাত। সমনীয়াৰ মাজত গভীৰ বন্ধুত্ব আৰু সহযোগিতাৰ ভাব গঢ়ি উঠে। সমনীয়াৰ সৈতে হোৱা প্ৰতিযোগিতা-সহযোগিতাৰ অন্তৰালত গঢ়ি উঠে এক 'উপ-সংস্কৃতি' যাক কিশোৰ-সংস্কৃতি বুলি অভিহিত কৰা হয়। কিশোৰ অৱস্থাৰ চালন-চলন, সাজ-পাৰ, বাকুভংগী, ধ্যান-ধাৰণা আনকি ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শ আদিতো এই সংস্কৃতিয়ে যথেষ্ট প্ৰভাৱ পেলোৱা দেখা যায়। মন কৰিব লগীয়া কথা যে বেছিভাগ ক্ষেত্ৰতে কিশোৰ-সংস্কৃতি ধনাত্মক দিশতকৈ ঋণাত্মক দিশটোৰ প্ৰতিহে ধাৰমান হয়। আমাৰ সমাজত দেখা দিয়া সামাজিক ব্যাধিস্বৰূপ মাদক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰ, ড্ৰাগছৰ প্ৰতি আসক্তি নতুবা সমাজ স্বীকৃত আচৰণৰ প্ৰতি অনীহা আদি বিষয়ত কিশোৰসকলক সুশিক্ষিত কৰি নুতুলিলে তেওঁলোক বিপথগামী হয়।

নৈতিক বিকাশ : কৈশোৰ কালছোৱাতে মানুহৰ নিজস্ব মতাদৰ্শ গঢ়ি উঠে আৰু নৈতিক ক্ষেত্ৰত কিছু পৰিমাণে তাৰ প্ৰভাৱ পৰে। ধৰ্মৰ প্ৰতি, দৰ্শনৰ প্ৰতি বা জীৱনৰ লক্ষ্য-উদ্দেশ্যৰ প্ৰতি উৎকণ্ঠা জাগি উঠে আৰু তাৰেই ফলস্বৰূপে মানসিক দ্বন্দ্বৰো সৃষ্টি হ'ব পাৰে। কিছু ক্ষেত্ৰত পিতৃ-মাতৃ বা সমাজৰ বয়োজ্যেষ্ঠজনৰ মতাদৰ্শৰ পৰা ফালৰি কাটি নিজৰ যুক্তি-বিবেচনাৰ এক নতুন নৈতিকতাসমৃদ্ধ সমাজ সৃষ্টি কৰিবলৈ বিচাৰে। যৌৱনৰ অফুৰন্ত শক্তিৰ জোৱাৰে কৈশোৰ মনত সৃষ্টি কৰে এক সাৰ্বজনীন বিশ্ব ভ্ৰাতৃত্বৰ মনোভাৱ। সমাজ সচেতনতাৰ লগতে গঢ়ি উঠে নিঃস্বার্থ মনোভাৱ। যাৰ ফলত কিশোৰে নতুন সমাজ গঢ়াৰ সপোনত ব্ৰতী হয়। ন্যায়ৰ হকে যুঁজিবলৈ

লোৰা মনোভাৱৰ বাবেই বিশ্বৰ বহুবোৰ সামাজিক বিপ্লৱত অংশ গ্ৰহণ কৰা লোকসকলৰ অধিকাংশই কিশোৰ-কিশোৰী। নৈতিকতাৰ এনে বিকাশে সামাজিক দায়বদ্ধতা, দেশপ্ৰেম বা বিশ্বপ্ৰেম আদি ভাবৰ উন্মেষ হোৱাত সহায় কৰে। শাৰীৰিক, মানসিক আদি দিশৰ পৰিৱৰ্তন আৰু বিকাশৰ বাহিৰেও কিশোৰ-কিশোৰীৰ মাজত আন কিছুমান বৈশিষ্ট্যও দেখা যায়। কৈশোৰৰ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এনেবোৰ বৈশিষ্ট্য বিশেষভাৱে মন কৰিব লগীয়া, কিয়নো বিকাশৰ বাকীবোৰ স্তৰত এনে ধৰণৰ বিশেষ বিশেষ মনোভাৱ সামূহিকভাৱে দেখা নাযায়।

দিবাস্বপ্ন বা অলীক কল্পনা হ'ল কৈশোৰ কালৰ তেনে এক বৈশিষ্ট্য। কল্পনা শক্তিৰ অভূতপূৰ্ব বিকাশে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনত কল্পনাৰ মায়াজাল বিস্তাৰ কৰে আৰু বহু ক্ষেত্ৰত বাস্তৱতাৰ পৰা ফালৰি কাটি কেৱল কল্পনাৰ জগততে তেওঁলোকক বিচৰণ কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে, দিবাস্বপ্নৰ যোগাত্মক দিশ এটাও আছে, যিয়ে কৈশোৰৰ সৃজনী প্ৰতিভা বিকাশত সহায় কৰিব পাৰে। মানসিক পৰিতৃপ্তি সাধনাৰ বাবে বহুতো কিশোৰ-কিশোৰীয়ে সংগীত, সাহিত্য আদি বিভিন্ন মাধ্যমৰ মাজেৰে নিজৰ সৃষ্টিশীল কল্পনাৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ যত্ন কৰে। আনহাতে, কেৱল কল্পনাৰ মায়াজালতে আবদ্ধ নাথাকি বহুতে দুঃসাহসিক কাৰ্যতো অংশ গ্ৰহণ কৰিবলৈ আগ বাঢ়ি যায়। কিছুমানৰ মনত আকৌ ভ্ৰমণতৃষ্ণা জাগি উঠে, দেশে-বিদেশে ঘূৰি ফুৰাৰ ইচ্ছা হয় আৰু কেতিয়াবা কেতিয়াবা ঘৰৰ অজানিতে ক'বলৈ গুচি যোৱা কিশোৰ-কিশোৰীৰ উদাহৰণো পোৱা যায়।

বীৰপূজাৰ প্ৰবৃত্তি কৈশোৰ কালৰ আন এক বৈশিষ্ট্য। নিজৰ ভাল লগা ব্যক্তিৰ জীৱনৰ আদৰ্শ গ্ৰহণৰ প্ৰবৃত্তি এই সময়ত প্ৰবল হৈ উঠে আৰু সেয়েহে সেই ব্যক্তিৰ ব্যক্তিত্বৰ সকলোবোৰ গুণৰ নীৰৱ অনুকৰণ কিশোৰ-কিশোৰীয়ে কৰিবলৈ লয়। কিশোৰসকলে আদৰ্শ ব্যক্তি হিচাপে গ্ৰহণ কৰা দেখা যায় সচৰাচৰ ছবি জগত নতুবা খেল জগতৰ লগত জড়িত ব্যক্তিসকলক। বীৰপূজনৰ এই প্ৰবৃত্তিক সঠিক পথেৰে নিবলৈ কৈশোৰ কালৰ শিক্ষাৰ

পাঠ্যক্রমত মহৎ লোকৰ জীৱনী পাঠ অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়। কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল পৰিচিতিৰ সংঘাত (Identity crisis)। এই সংঘাত কৈশোৰ মনত আহি পৰে বিপৰীত ভাবাপন্ন বিভিন্ন অনুভূতিৰ প্ৰভাৱত। নৈতিকতাবোধ, মূল্যবোধ, সামাজিক দায়বদ্ধতা আদি আদৰ্শৰ বাস্তৱ জগতৰ লগত অমিলখিনি কিশোৰ-কিশোৰীয়ে নিজৰ চিন্তা-বুদ্ধি বা বিচাৰ-বিবেচনাৰে ফঁহিয়াই চাব নোৱাৰে। কৈশোৰত গঢ়ি উঠা আদৰ্শবাদৰ লগত বাস্তৱতাৰ সংঘাতে জন্ম দিয়ে পৰিচিতিৰ সংঘাত। সমাজ গঠনত এনে ধৰণৰ সংঘাতে জোৱাৰৰ সৃষ্টি কৰে। কেতিয়াবা কেতিয়াবা এনে শক্তিশালী সংঘাতেই সমাজ-গাঁথনি সলনি কৰি নতুন সমাজ-গাঁথনি সৃষ্টি কৰাত অৰিহণা যোগোৱাও দেখা যায়।

এনেবোৰ পৰিৱৰ্তন আৰু বৈশিষ্ট্যৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত কৈশোৰ কালছোৱাক জীৱনৰ জটিলতম সময় হিচাপে চিহ্নিত কৰাটো যুক্তিসংগত। জীৱনৰ গঠনাত্মক সময় হিচাপে পৰিগণিত হোৱা এই কালৰ বিকাশৰ বাবে উপযোগী শিক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰাটো তাতকৈও বেছি যুক্তিসংগত কথা।

কৈশোৰ কালৰ উপযোগী শিক্ষা : কৈশোৰ কালৰ বাবে প্ৰচলিত শিক্ষা হ'ল মাধ্যমিক শিক্ষা। কৈশোৰ বা বয়ঃসন্ধি কালৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়া শিক্ষানুষ্ঠানসমূহ হ'ল মাধ্যমিক শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান। অৱশ্যে, কৈশোৰৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে ক'বলৈ গ'লে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ লগতে অনানুষ্ঠানিক শিক্ষাকো সমানে গুৰুত্ব দিব লাগিব।

ব্যক্তি জীৱনৰ জটিলতাপূৰ্ণ কৈশোৰ কালক সামৰি লোৱা মাধ্যমিক শিক্ষাই সমগ্ৰ শিক্ষা-ব্যৱস্থাতে এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি আহিছে। কিয়নো মাধ্যমিক শিক্ষাৰ জৰিয়তে এটা জাতিৰ লক্ষ্য আৰু আদৰ্শক উপলব্ধি কৰিব পাৰি। জাতীয় শিক্ষা পদ্ধতিৰ আঁচনি কাৰ্যকৰী কৰিব পাৰি এই সুৰৰ শিক্ষাতে। স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তী দশকতে গঠিত হোৱা মাধ্যমিক শিক্ষা আয়োগে (১৯৫২-৫৩) মাধ্যমিক শিক্ষাৰ তিনিটা লক্ষ্যৰ বিষয়ে উনুকিয়াইছে। সেইকেইটা হ'ল—(১) দেশৰ সমসাময়িক ৰাজনৈতিক, সামাজিক বা অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰ

পটভূমিত বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰ দাবী পূৰাব পৰাকৈ শিক্ষা-ব্যৱস্থাক গঢ় দিয়া, (২) ধৰ্মনিৰপেক্ষ দেশৰ সূনাগৰিক হিচাপে প্ৰয়োজনীয় গুণ আয়ত্ত কৰি অৰ্থনৈতিক অগ্ৰগতিত সহায় কৰা আৰু (৩) জাতীয় সংহতিৰ বিকাশ সাধন কৰা। আনহাতে, ১৯৮৬ চনত ভাৰত চৰকাৰে ঘোষণা কৰা ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা নীতিতো মাধ্যমিক শিক্ষাক গুৰুত্ব সহকাৰে লোৱা হৈছে। এই শিক্ষা বৃত্তিমুখীকৰণৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা হৈছে। এই ব্যৱস্থাৰ জৰিয়তে দেশৰ জনশক্তিক অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত আগ বঢ়াই নিব পাৰি। একৈশ শতিকাৰ শিক্ষাৰ বাবে গঠিত হোৱা আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা আয়োগে (১৯৯৬) মাধ্যমিক শিক্ষাক জীৱনৰ আলি-দোমোজা (Crossroads of Life) বুলি অভিহিত কৰিছে, য'ত ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ অতি লাগতিয়াল সমলসমূহ আহৰণ কৰিব পাৰে আৰু যোগ্যতা, অভিবৃদ্ধি বা প্ৰয়োজন অনুসৰি নিজস্ব পথেদি (avenue) জীৱনৰ বাটত অগ্ৰসৰ হ'ব পাৰে। কিয়নো শিক্ষা হ'ল সমাজ পৰিৱৰ্তনৰ এক শক্তিশালী মাধ্যম।

এক কথাত ক'বলৈ গ'লে, মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাই প্ৰাথমিক স্তৰৰ শিক্ষাৰ বিস্তাৰ ঘটাই উচ্চ স্তৰৰ শিক্ষাত প্ৰৱেশৰ অধিকাৰ সাব্যস্ত কৰাৰ লগতে স্বয়ংসম্পূৰ্ণ কৰি তোলে।

মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাৰ দুটা প্ৰধান বিশেষত্বৰ প্ৰথমটো হ'ল—এই স্তৰৰ কোনো বিশেষীকৰণ পাঠ্যক্ৰম নাই। মানৱ জাতিৰ বৃহত্তৰ অভিবৃদ্ধি অনুসাৰে পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিসৰ বহলাই সাধাৰণ (general) শিক্ষা দিব পাৰি এই স্তৰতেই। শিশুৰ ব্যক্তিত্বৰ সামগ্ৰিক বিকাশৰ বাবে এই সাধাৰণ পাঠ্যক্ৰমত বিভিন্নতাৰ পৰিমাণ বৃদ্ধি হোৱা উচিত।

দ্বিতীয়টো হ'ল—এই কালছোৱাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল হ'ল কৈশোৰ বা বয়ঃসন্ধি কালৰ। এই সময়ত ব্যক্তিৰ বিভিন্ন বুদ্ধি-বৃত্তিৰ বৃদ্ধি হয়। প্ৰকৃতিৰ বিষয়ে গভীৰভাৱে জানিবলৈ তেওঁলোক কৌতূহলী হৈ পৰে। সমাজখনৰ প্ৰতিও তেওঁলোকৰ আগ্ৰহ বাঢ়ি যায়। নানা কৌতূহল, অনুভূতি আৰু আকাংক্ষাৰ ফলস্বৰূপে কৈশোৰ মনত সৃষ্টি হোৱা আলোড়নৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত

নানা ধৰণৰ চাহিদাৰ উদ্ভৱ হয়। কৈশোৰৰ শাৰীৰিক, মানসিক, আৱেগিক অথবা সামাজিক চাহিদাসমূহ পূৰণৰ অৰ্থে শিক্ষানুষ্ঠানৰ বিভিন্নতা, অপৰ্যাপ্ত ঐচ্ছিক বিষয়ৰ প্ৰৱৰ্তন, বিদ্যালয় আৰু পৰিয়ালৰ মাজৰ সুদৃঢ় যোগসূত্ৰ, বিদ্যালয় আৰু বৃহত্তৰ সমাজৰ পাৰস্পৰিক সম্পৰ্ক স্থাপন আদিত গুৰুত্ব দিয়া হয়। সুপৰিকল্পিতভাৱে গঢ় দিয়া মাধ্যমিক শিক্ষাই সেয়ে কৈশোৰৰ ভিন্নমুখী চাহিদাসমূহ পূৰণ কৰাত সফল হ'ব পাৰে। কেৱল পাঠ্যক্ৰম সংক্ৰান্ত কথাত গুৰুত্ব নিদি সহ-পাঠ্যক্ৰমিক কাৰ্যাৱলীকো যথোপযুক্ত গুৰুত্ব সহকাৰে বিবেচনা কৰিলে এই শিক্ষা কিশোৰ-কিশোৰীৰ বাবে অধিক ফলপ্ৰসূ হ'ব। এই ক্ষেত্ৰত ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষা, গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদে প্ৰস্তুত কৰা জাতীয় পাঠ্যক্ৰম গাঁথনি ২০০৫ (National Curricular Framework 2005)ৰ পৰামৰ্শাৱলী বিশেষভাৱে প্ৰযোজ্য। এই পাঠ্যক্ৰম-গাঁথনিৰ উদ্দেশ্য অনুসৰি স্কুলত প্ৰদান কৰা জ্ঞানে বাহিৰৰ জগতখনৰ লগত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মনৰ সংযোগ স্থাপন কৰিব লাগে আৰু পাঠ্যক্ৰম কেৱল পাঠ্যপুথিতে আবদ্ধ হৈ থাকিব নালাগে। কেৱল সেয়ে নহয়, জ্ঞানৰ পৰিধি কেৱল বিশেষ বিশেষ বিষয়তে সীমাবদ্ধ নকৰি এক সুসংহত জ্ঞানৰ আভাস ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক দিয়াৰ বাবে যত্নপৰ হ'ব লাগে। পাঠ্যক্ৰমৰ মাজেৰে দিয়া জ্ঞানৰ সুসংহত বিকাশৰ কাৰণে শিক্ষাৰ লগত প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষভাৱে জড়িত আটাইবোৰ ব্যক্তি যেনে—পিতৃ-মাতৃ, অভিভাৱক, শিক্ষক আৰু অন্যান্যসকলৰ দায়িত্ব আৰু কৰ্তব্য সমানে গুৰুত্বপূৰ্ণ।

কৈশোৰ কালৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা মাধ্যমিক স্তৰৰ পাঠ্যক্ৰমত থকা চাৰিটা প্ৰাথমিক আৰু মৌলিক বিষয় হ'ল—(১) ভাষা শিক্ষণ, (২) গণিত, (৩) বিজ্ঞান আৰু (৪) সমাজবিজ্ঞান। ইয়াৰ উপৰি আৰু কিছুমান বিষয়ত গুৰুত্ব দিবলৈ স্থিৰ কৰা হৈছে। কাৰিকৰী বিদ্যা, স্বাস্থ্য আৰু শাৰীৰিক শিক্ষা, পৰিবেশ বিজ্ঞানৰ শিক্ষা, যৌন শিক্ষা আৰু জন শিক্ষা, মানৱ অধিকাৰ আৰু শান্তিৰ

শিক্ষা, মূল্যবোধৰ শিক্ষা আদি কিছুমান ওপৰৰ বিষয়ৰ অন্তৰ্ভুক্তিয়ে মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষা স্বয়ংসম্পূৰ্ণ কৰি তুলিছে। ইয়াৰ ফলত কিশোৰ-কিশোৰীৰ দৈহিক, মানসিক, সামাজিক সম্পৰ্কীয় চাহিদাসমূহ পূৰণ হ'ব বুলি ভবা হৈছে।

আজিৰ যুগ বিশ্বায়নৰ যুগ, বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ জয়যাত্ৰাৰ যুগ। ন ন আৱিষ্কাৰে বিশ্বৰ বিভিন্ন স্থানৰ দূৰত্ব সংকুচিত কৰিছে, জনসংযোগৰ বিভিন্ন মাধ্যম, শিক্ষাৰো মাধ্যম হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। চলচ্চিত্ৰ, অনাৰ্টাৰ, দূৰদৰ্শন, ইণ্টাৰনেট আদি বিজ্ঞানৰ আহিলাসমূহে জনসমাজত এক উল্লেখযোগ্য স্থান লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। কিন্তু মানসিকভাৱে সম্পূৰ্ণ পৰিপক্ব নোহোৱা কৈশোৰ কালৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে কিছুমান ক্ষেত্ৰত সময়ৰ সোঁতত উঠি যাবলৈ বিচৰাৰ প্ৰৱণতা দেখা যায়, যিটো তেওঁলোকৰ বাবে, সমাজৰ বাবে ক্ষতিকাৰক। প্ৰত্যেক বস্তুৰে ভাল-বেয়া দুয়োটা দিশেই আছে। তাক চালি-জাৰি চাই শুদ্ধাশুদ্ধ বিচাৰ কৰাৰ ক্ষমতা কৈশোৰ কালৰ বাবে নিৰ্ধাৰণ কৰা শিক্ষাই দিব পাৰিব লাগিব। এই ক্ষেত্ৰত মূল্যবোধৰ শিক্ষা বিশেষভাৱে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ। সংঘাতপূৰ্ণ কৈশোৰ কালৰ প্ৰতিশ্ৰুতিসম্পন্ন কিশোৰ-কিশোৰীক একো একোজন সুযোগ্য, সফল ব্যক্তিত্ব পৰিণত কৰিবলৈ আমাক লাগে এক আদৰ্শ শিক্ষা পদ্ধতি—য'ত আছে বৌদ্ধিক দক্ষতা বৃদ্ধি আৰু অনুভৱশীলতা সৃষ্টিৰ বাবে উপযুক্ত পৰিৱেশ, এখন সৰ্বাংগ সুন্দৰ সমাজ গঢ়াৰ প্ৰতীতি।

কঠিন শব্দৰ অৰ্থ :

অভাৱনীয়	—	যাক ভাবিব নোৱাৰি, অচিন্তনীয়।
দাৰ্ভজনীন	—	ৰাজহুৱা, বাৰোবাৰী, ৰাইজ সম্বন্ধীয়।
দিবাস্থপ	—	অবাস্তৱ কল্পনা।
অলীক	—	অবাস্তৱ।
প্ৰতীতি	—	বিশ্বাস, ধাৰণা।

আৰ্হি প্ৰশ্ন :

(ক) অতি চমু প্ৰশ্ন : (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ১)

- ১। কৈশোৰ কালৰ এটি বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰা।
- ২। কোনছোৱা সময়ক কৈশোৰ কাল বুলি জনা যায়?
- ৩। মানৱ জীৱনৰ কোনছোৱা কালক ৰূপান্তৰৰ কাল বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি?
- ৪। নৈতিকতাৰ বিকাশে কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনত কেনে ভাবৰ উন্মেষ হোৱাত সহায় কৰে?
- ৫। কৈশোৰ কালৰ বাবে প্ৰচলিত শিক্ষাক কি শিক্ষা বুলি কোৱা হয়?

(খ) চমু প্ৰশ্ন : (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ২ অথবা ৩)

- ১। কৈশোৰ কালৰ শাৰীৰিক বিকাশৰ লক্ষণসমূহ চমুকৈ আলোচনা কৰা।
- ২। কৈশোৰ কালত কিশোৰ-কিশোৰীৰ মাজত পৰিলক্ষিত হোৱা নৈতিক পৰিৱৰ্তনসমূহ ফাঁহিয়াই লিখা।
- ৩। কৈশোৰ কালছোৱাত মানসিক শক্তিৰ বিকাশ কেনেদৰে হয়?
- ৪। কৈশোৰ কালৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা মাধ্যমিক স্তৰৰ পাঠ্যক্ৰমত থকা চাৰিটা মৌলিক বিষয় কি কি?
- ৫। কিশোৰ সংস্কৃতি কি?

(গ) দীঘল প্ৰশ্ন : (প্ৰতিটো প্ৰশ্নৰ মূল্যাংক - ৪ অথবা ৫)

- ১। কৈশোৰ কালৰ আৱেগিক আৰু সামাজিক বিকাশৰ বিষয়ে বহলাই লিখা।
- ২। কৈশোৰ কালৰ বাবে কেনে ধৰণৰ শিক্ষা উপযোগী? উদাহৰণসহ বৰ্ণনা কৰা।
- ৩। চমুটোকা লিখা —
দিবাস্বপ্ন, বীৰপূজা, অপৰাধপ্ৰৱণ কিশোৰ।
- ৪। 'কিশোৰ-কিশোৰীৰ মনৰ আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য হ'ল পৰিচিতিৰ সংঘাত।' — ব্যাখ্যা কৰা।

৫। বিপৰীত লিংগকামিতা কৈশোৰ কালৰ আন এক প্ৰধান বৈশিষ্ট্য।
— চমুকৈ আলোচনা কৰা।

পাঠবোধ :

বাল্যকাল আৰু প্ৰাপ্তবয়স্কৰ মাজৰ সময়ছোৱা হৈছে কৈশোৰ কাল। এই কালছোৱাক মানৱ জীৱনৰ ৰূপান্তৰৰ কাল বুলি কোৱাৰ উপৰি কোনো কোনো শিক্ষাবিদৰ মতে ইয়াক নৱজাগৰণৰ কাল বুলিও কোৱা হয়। কৈশোৰ কালত ল'ৰা-ছোৱালীয়ে সুস্থভাৱে নিজৰ মনক পৰিচালিত কৰিব নোৱাৰি বহু সময়ত হৈ পৰে বিদ্রোহী। তেনে সময়ত সু-শিক্ষা দিব নোৱাৰিলে তেওঁলোক বিপথগামী হৈ পৰে।

কৈশোৰ কালৰ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে পঢ়া শিক্ষানুষ্ঠান হ'ল মাধ্যমিক শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান। এই সময়ত আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ লগতে অনানুষ্ঠানিক শিক্ষাকো সমানে গুৰুত্ব দিয়া উচিত।

১৯৫২ চনত মাধ্যমিক শিক্ষা আয়োগে মাধ্যমিক শিক্ষাৰ তিনিটা লক্ষ্যৰ বিষয়ে উনুকিয়াইছে। সেইকেইটা হ'ল—

(১) দেশৰ সমসাময়িক ৰাজনৈতিক, সামাজিক বা অৰ্থনৈতিক সমস্যাৰ পটভূমিত বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যতৰ দাবী পূৰাব পৰাকৈ শিক্ষা-ব্যৱস্থাক গঢ় দিয়া।

(২) ধৰ্মনিৰপেক্ষ দেশৰ সূনাগৰিক হিচাপে প্ৰয়োজনীয় গুণ আয়ত্ত কৰি অৰ্থনৈতিক অগ্ৰগতিত সহায় কৰা।

(৩) জাতীয় সংহতিৰ বিকাশ সাধন কৰা।

মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষাৰ দুটা প্ৰধান বিশেষত্বৰ প্ৰথমটো হ'ল, এই স্তৰৰ কোনো বিশেষীকৰণ পাঠ্যক্ৰম নাই। মানৱ জাতিৰ বৃহত্তৰ অভিক্ৰম অনুসাৰে পাঠ্যক্ৰমৰ পৰিসৰ বহলাই সাধাৰণ শিক্ষা দিব পাৰি এই স্তৰতেই।

দ্বিতীয়টো হ'ল, এই সময়ত ব্যক্তিৰ বিভিন্ন বুদ্ধি-বৃত্তিৰ বৃদ্ধি হয়। প্ৰবৃত্তিৰ বিষয়ে গভীৰভাৱে জানিবলৈ কৌতূহলী হৈ পৰে। ফলত কৈশোৰ মনত সৃষ্টি হোৱা আলোড়নৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত নানা ধৰণৰ চাহিদাৰ উদ্ভৱ হয়। ইয়াৰ বাবে

শিক্ষানুষ্ঠানৰ বিভিন্নতা, অপৰ্যাপ্ত ঐচ্ছিক বিষয়ৰ প্ৰৱৰ্তন, বিদ্যালয় আৰু পৰিয়ালৰ মাজত যোগসূত্ৰ স্থাপন আদিত গুৰুত্ব দিয়া হয়।

কৈশোৰ কালৰ বাবে প্ৰস্তুত কৰা মাধ্যমিক স্তৰৰ পাঠ্যক্ৰমত থকা চাৰিটা প্ৰাথমিক আৰু মৌলিক বিষয় হ'ল—(১) ভাষা (২) গণিত (৩) বিজ্ঞান আৰু (৪) সমাজবিজ্ঞান। ইয়াৰ বাহিৰেও কাৰিকৰী বিদ্যা, স্বাস্থ্য আৰু শাৰীৰিক শিক্ষা, পৰিৱেশ বিজ্ঞানৰ শিক্ষা, মূল্যবোধৰ শিক্ষা আদি ঐচ্ছিক বিষয়ৰ অন্তৰ্ভুক্তিয়ে মাধ্যমিক স্তৰৰ শিক্ষা স্বয়ংপূৰ্ণ কৰি তুলিছে।

বৰ্তমান যুগ বিশ্বায়নৰ যুগ, বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ জয়যাত্ৰাৰ যুগ। গতিকে সংঘাতপূৰ্ণ কৈশোৰ কালৰ প্ৰতিশ্ৰুতিসম্পন্ন কিশোৰ-কিশোৰীক একো একোজন সুযোগ্য, সফল ব্যক্তিত পৰিণত কৰিবলৈ আমাক লাগে এক আদৰ্শ শিক্ষা পদ্ধতি, য'ত আছে এখন সৰ্বাংগসুন্দৰ সমাজ গঢ়াৰ প্ৰতীতি।

ওপৰঞ্চি তথ্য :

যৌন আচৰণ সম্পৰ্কে সঠিক জ্ঞান নথকা কাৰণে বহুতো মানুহ বিভিন্ন দুৰাৰোগ্য বেমাৰত আক্ৰান্ত হয়। সেই বাবে ভাৰত চৰকাৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উপযুক্ত যৌন-শিক্ষা দিয়াৰো পোষকতা কৰিছে।

শিক্ষকৰ প্ৰতি :

(ক) সত্যনাথ বৰাৰ 'জীৱনৰ শান্তি পৰ্ব' শীৰ্ষক প্ৰবন্ধটো পঢ়িবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পৰামৰ্শ দিব পাৰে।

(খ) কৈশোৰ কালৰ কাৰ্য-কলাপৰ ছবি অংকিত এই গ্ৰন্থ দুখন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক পঢ়িবলৈ পৰামৰ্শ দিব পাৰে—

(১) হোমেন বৰগোহাঞিৰ 'সাউদৰ পুতেকে নাও মেলি যায়'।

(২) যতীন বৰুৱাৰ 'শিশু বিকাশৰ ৰূপৰেখা'।